

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК [340.12: 271.2-284]:341.231.14

М. О. Лаптева

аспірант кафедри загальнотеоретичної юриспруденції
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ ХРИСТІЯНСТВА НА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті досліджується роль християнства у формуванні концепції прав людини, взаємозв'язок релігійних та правових норм. Виявлено роль християнської релігії в обґрунтуванні стратегії виходу суспільства з духовної кризи.

Ключові слова: християнство, основні права людини, покоління прав людини, релігійні норми, правові норми.

Постановка проблеми. Людина як член громадянського суспільства є суб'єктом прав, що постають із природного права. Ці права притаманні всім людям від народження, вони не зумовлені належністю до громадянства певної держави та не залежать від того, чи визнає їх держава. Саме на постулатах та ідеях свободи, рівності, індивідуалізації, пріоритету прав людини ґрунтуються сьогодні основні положення Конституції України.

Мета статті – дослідити вплив християнства на формування концепції прав людини.

Виклад основного матеріалу. Право й релігія, зокрема християнство, є найважливішими регуляторами суспільних відносин. З юридичної позиції право володіє пріоритетом у соціальному регулюванні, оскільки завдяки обов'язковості (імперативності) воно здатне оптимально забезпечити нормальне функціонування суспільства, є складним соціальним організмом. Водночас ефективність правового регулювання багато в чому залежить від злагодженої взаємодії з іншими, неюридичними регулятивними системами, у тому числі з християнськими принципами, які містять численні оцінки належної та забороненої з позиції закону поведінки. Тим самим ми переконуємось у тому, як тісно перетинаються норми права з християнськими принципами.

Сучасне сприйняття людини визначається використанням категорії «права людини», яка виступає у вигляді певних соціальних домагань і ступені свободи, різноманітність яких

пов'язана з відмінністю культур та цивілізацій. Права людини постають із процесів її буття. Вони є одним із різновидів безпосередньо-соціальних прав поряд із правами таких соціальних спільнот, як народ, нація, держава, різні асоціації тощо. Це розмежування проступає в проблематиці індивідуальних і колективних прав, а також гостро постає у зв'язку з вирішенням питання про їх співвідношення [3, с. 62–63].

Зв'язок між державою та церквою має два напрями: 1) держава може впливати на церкву, регулюючи її правовий статус; 2) релігійні цінності та погляди здатні впливати на політичну культуру суспільства й розвиток країни (зворотний зв'язок).

Що стосується соціального вчення християнства, то воно звернене до таких фундаментальних категорій, як «суспільство», «особистість», «права людини», «свобода», «гідність», «обов'язок», «совість», «добро», «зло», «гріх» та інші соціально-моральні поняття, які особливо інтенсивно наділені ціннісним змістом. Тим самим у цьому вченні формується особлива система цінностей, яка орієнтує віруючих на втілення належного в релігійному розумінні буття.

В.С. Нерсесянц стверджує, що права людини – це необхідний, невід'ємний і невідворотний компонент будь-якого права як права взагалі, певний аспект вираження сутності права як особливого типу та специфічної форми соціальної регуляції. Право без прав людини так само не-

можливе, як і права людини без і поза правом [2, с. 63–67].

Чеський юрист К. Васак, перший генеральний секретар Міжнародного інституту прав людини в Страсбурзі, у 1979 р. виділив три «покоління» прав людини.

До *першого покоління* належать переважно особисті та політичні права: право на свободу слова, на справедливий суд, вибір релігії. Інакше ці права називають негативними, оскільки вони закріплюють автономію особистості стосовно держави.

До *другого покоління* відносять соціально-економічні та соціально-культурні права, що гарантують рівність усіх членів суспільства: право на працю, освіту, право на відпочинок, на гідну винагороду за працю тощо. На відміну від прав першого покоління їх називають «позитивними», оскільки вони містять перелік благ, які людина має право отримувати від суспільства.

Третє покоління прав людини – колективні права: право нації на самовизначення, право народу на розвиток, права жінок, дітей, біженців, національних меншин.

Юридичним вираженням процесу глобалізації стало формування *четвертого покоління прав людини*. До них відносять закріплені в міжнародних документах права на мир і безпеку, на здорове навколишнє середовище, на доступ до економічного, наукового й культурного потенціалу людства, у тому числі інформаційні права. Деякі вчені відносять до четвертого покоління також права, пов'язані з клонуванням та іншими відкриттями в біології.

Ідея невід'ємних прав особистості заснована на біблійному вченні про людину як образ і подобу Бога, як онтологічно вільну істоту. Права на віру, на життя, на сім'ю є захистом сокровених основ людської свободи від свавілля сторонніх сил. У процесі секуляризації високі принципи невідчужуваних прав людини перетворились на поняття про права індивідуума поза його зв'язком із Богом.

З позиції церкви проголошення невід'ємних прав людини передбачає також відповідні обов'язки. Права потрібні християнину насамперед для того, щоб, володіючи ними, він міг найкращим чином здійснити своє високе покликання до «подоби Божої», виконати свій обов'язок перед Богом і церквою, людьми, сім'єю, державою, народом та іншими людськими спільнотами [1]. Права людини, не пов'язані з обов'язками та громадянською відповідальністю, виключа-

ють можливість самореалізації особистості, зумовлюють егоїстичне, споживацьке ставлення до ближнього, до праці минулих поколінь і життєвих інтересів майбутніх поколінь.

У сучасному європейському культурному просторі уявлення про необхідність дотримання й захисту прав людини є аксіомою. Більшість прав людини, закріплених у сучасному законодавстві, у тому числі економічні, соціальні та культурні права, цілком співзвучні християнському уявленню про умови, необхідні для непритисненого, вільного життя людської особистості. Однак у християнстві окремо стоїть питання про ієрархію цінностей, у якій, на відміну від світського розуміння, земне життя та все, що з ним пов'язане, не ставиться на перше місце. Приймаючи принцип прав людини як одного із соціальних регуляторів, церква не розглядає його як єдиний або найголовніший. Саме в цьому полягає основна суперечність зі світською правозахисною свідомістю – для християнського розуміння існуюча концепція прав людини не є аксіомою [7, с. 276–280].

Гідність і свобода – це поняття, на які сьогодні спирається інститут прав людини, вони тісно пов'язані з християнським ученням. Поняття «гідність» греко-римського походження. Найбільш близький його переклад – «цінність». Християнство сприяло поширенню розуміння цінності кожної людини як творіння Божого.

Згідно з православною традицією збереження людиною богоданої гідності та зростання в ній зумовлені життям відповідно до моральних норм, оскільки ці норми виражають первозданну (а отже – істинну) природу людини, не затмарену гріхом.

Свобода розуміється переважно як свобода вибору. Її сенс полягає в тому, щоб людина сама, добровільно, а не з примусу, жила в спілкуванні з Богом. Вибір аморального способу життя руйнує саму свободу вибору, оскільки веде волю до поневолення гріхом. Гріх – це порушення Божих заповідей, навіть якщо вони жодним чином не відображаються у світському праві чи суспільних звичаях. Визнаючи цінність свободи вибору, церква стверджує, що така неминуче зникає, коли вибір робиться на користь зла. Зло та свобода несумісні. Сутнісна боротьба зі злом ведеться в глибині людського духу та може мати успіх лише на шляху релігійного життя особистості [6].

Неприпустимо вводити у сферу прав людини норми, що розмивають або відкидають як еван-

гельську, так і природну мораль. Церква вбачає величезну небезпеку в законодавчій і суспільній підтримці різних пороків та їх пропаганди (наприклад, статевої розбещеності й збочень, культу наживи та насильства).

Реалізація прав людини не повинна призводити до деградації навколишнього середовища й виснаження природних ресурсів. Гідність людини невіддільна від її покликання піклуватись про Божий світ, дотримуватись помірності в задоволенні своїх потреб, дбайливо зберігати багатство, різноманітність і красу природи. Ці істини повинні з усією серйозністю враховуватись суспільством і державою під час визначення головних цілей соціально-економічного та матеріально-технічного розвитку. Необхідно пам'ятати про те, що не лише сучасні, а й майбутні покоління мають право користуватись тими природними благами, які дані нам Творцем.

Різні правові школи об'єднують права й свободи в групи за різними критеріями. Християнство через своє основне покликання пропонує розглядати права та свободи з позиції їх можливої ролі в створенні сприятливих зовнішніх умов для вдосконалення особистості на шляху спасіння.

Право на життя – це дар Божий людині. Воно має передбачати захист людського життя з моменту зачаття.

Серед релігій не тільки православ'я не сприймає тероризм, озброєну агресію, кримінальне насильство, як і всі інші форми злочинного позбавлення життя людини, самогубство, легалізацію евтаназії – сприяння відходу із життя людей, яке є поєднанням вбивства та самогубства.

Після права на життя варто згадати принцип свободи совісті: дар свободи вибору пізнається людиною насамперед у можливості обирати світоглядні орієнтири свого життя. Суспільство має право вільно визначати зміст та обсяг взаємодії держави з різними релігійними громадами залежно від їх чисельності, традиційності для країни або регіону, внеску в історію й культуру, громадянської позиції. При цьому повинна зберігатись рівність громадян перед законом незалежно від їх ставлення до релігії.

Що стосується свободи слова та свободи творчості, то публічні виступи й заяви не повинні сприяти розповсюдженню гріха, викликати чвари та безлад у суспільстві. Слово має створювати й підтримувати добро. Відповідальність за слово в багато разів зростає в сучасному сві-

ті, який переживає бурхливий розвиток технологій зберігання та поширення інформації.

Покликана сприяти розкриттю потенціалу особистості, творчість не повинна виправдовувати нігілістичне ставлення до культури, релігії й моралі. Право на самовираження окремої особистості чи груп людей не має здійснюватись у формах, образливих для переконань і способу життя інших членів суспільства.

Право на освіту розглядається як важлива умова розкриття потенціалу особистості. Освіта – це засіб не лише для набуття знань або для введення людини в життя суспільства, а й для виховання особистості відповідно до задуму Творця.

Громадянські та політичні права дають людині широкі можливості для діяльного служіння ближньому. Використовуючи цей інструмент, громадянин може впливати на життя соціуму та брати участь в управлінні справами держави.

Необхідно надавати чіткий моральний вимір таким правам, як право на працю, право на захист від свавілля роботодавця, свободу підприємництва, право на гідний рівень життя.

Християнське вчення говорить, що люди отримують земні блага від Бога, якому й належить абсолютне право володіння ними. Тому християни повинні сприймати власність як дар Божий, даний для використання на благо собі та ближнім. Водночас у душі Священного Писання церква визнає право людини на власність, яка може мати різноманітні форми, і засуджує посягання на нього. Вона відхиляє відторгнення й переділ власності з нехтуванням прав її законних власників та засуджує порушення авторських прав на інтелектуальну власність.

Реалізація економічних прав не повинна призводити до формування такого суспільства, у якому користування матеріальними благами перетворюється на домінуючу або навіть єдину мету існування соціуму.

Стосовно колективних прав варто зазначити, що якщо людина ототожнює себе з певною спільнотою, то в цієї спільноти також повинні бути права, які б склали баланс для індивідуальних прав. Права окремої особистості не повинні бути руйнівними для унікального устрою життя й традицій сім'ї, а також різних релігійних, національних і соціальних спільнот. У людську природу Богом закладене прагнення індивіда до суспільного існування.

Через сім'ю передаються релігійні традиції, соціальний устрій і національна культура

суспільства. Сучасне право має розглядати сім'ю як законний союз чоловіка та жінки, у якому створюються природні умови для нормального виховання дітей. Закон також покликаний поважати сім'ю як цілісний організм і захищати його від руйнування, провокованого падінням моралі. Охороняючи права дитини, юридична система не повинна заперечувати особливу роль батьків у її вихованні, невід'ємному від світоглядного й релігійного досвіду.

Необхідно поважати також інші колективні права, такі як право на мир, право на навколишнє середовище, право на збереження культурної спадщини та внутрішніх норм, що регулюють життя різних громад.

В Основах вчення церкви про гідність, свободу й права людини наводяться сфери, у яких можливі правозахисні праці православної церкви щодо прав людини:

- відстоювання права людей на вільне віросповідання, на здійснення молитви й богослужіння, на збереження духовно-культурних традицій, на дотримання релігійних принципів як у приватному житті, так і у сфері суспільної дії;

- протистояння злочинам на ґрунті національної та релігійної ворожнечі;

- охорона особистості від свавілля осіб, наділених владою, і роботодавців, а також від насильства й приниження в сім'ї та колективі;

- захист життя, вільного вибору та надбання людей під час міжнародних, політичних, економічних і соціальних конфліктів;

- пастирське піклування про воїнів, про збереження їхніх прав і гідності в умовах бойових дій та несення служби в мирний час;

- турбота про повагу до гідності й прав людей, які перебувають у соціальних установах і місцях ув'язнення, з особливою увагою до становища інвалідів, сиріт, людей похилого віку та інших безпомічних людей;

- захист прав націй та етнічних груп на їх релігію, мову й культуру;

- піклування про тих, чиї права, свобода та здоров'я страждають через дії деструктивних сект;

- підтримка сім'ї в її традиційному розумінні, батьківства, материнства та дитинства;

- протидія затягненню людей у корупцію та інші види злочинності, а також у проституцію, наркоманію, ігроманію;

- турбота про справедливий економічний і соціальний устрій суспільства;

- недопущення тотального контролю над людською особистістю, над її світоглядним вибором та приватним життям через використання сучасних технологій і політичних маніпуляцій;

- виховання поваги до законності, поширення позитивного досвіду реалізації й захисту прав людини;

- експертиза правових актів, законодавчих ініціатив і дій органів влади з метою запобігання знехтуванню прав і гідності людини, погіршенню моральної ситуації в суспільстві;

- участь у громадському контролі за виконанням законодавства, зокрема такого, що регулює церковно-державні відносини, а також за виконанням справедливих судових рішень.

Християнство зазначає, що закріплення прав і свобод людини є одним з історичних завоювань європейської культури. Громадянське суспільство, яке формується в країні, збагачується духовним і моральним змістом. Не останню роль у цьому відіграє те, що важливі для християн теми дедалі частіше обговорюються в процесі загальнонаціональної політичної дискусії. На зміну культу морального нігілізму та всюдозволеності, розповсюдженому на початку 1990-х рр., приходять усвідомлення згубності цього шляху, що веде до саморуйнування. І відбулось це багато в чому під впливом церкви, яка постійно нагадувала суспільству про згубність крайнього розриву між багатими та бідними, про необхідність мирного й законного вирішення політичних, економічних і міжнародних суперечностей.

Висновки і пропозиції. З позиції християнської церкви інститут прав людини може служити благим цілям захисту людської гідності, забезпечувати духовно-моральний розвиток особистості. Реалізація прав людини не повинна вступати в протиріччя з встановленими Богом моральними нормами та заснованою на них традиційною суспільною мораллю. Індивідуальні права людини не мають протиставлятися цінностям та інтересам Вітчизни, громади, сім'ї. Здійснення прав людини не може бути виправданням для посягання на релігійні святині, культурні цінності, самобутність народу. Права людини не можуть слугувати приводом для нанесення непоправної шкоди природному надбанню.

Єдність і взаємопов'язаність громадянських та політичних, економічних і соціальних, індивідуальних та колективних прав людини здатні

сприяти гармонійному устрою життя суспільства як на національному, так і на міжнародному рівнях. Суспільна цінність та ефективність усієї системи прав людини залежать від того, наскільки вона створює умови для зростання особистості в богоданій гідності та поєднується з відповідальністю людини за власні вчинки перед Богом і ближніми.

Розвиваючи християнське положення про те, що служіння Богу має передбачати служіння людині, сучасна церква безпосередньо виходить на соціальний рівень. У цьому простежується бажання богословів обґрунтувати соціальне служіння християн із догматичними настановами призначення й сенсу існування церкви у світі. Привнесення у світ євангельської істини зумовлює вихід церкви за межі суто храмової, культової діяльності.

В умовах «універсальної» ціннісної кризи роль християнської релігії для української нації важко переоцінити. Основні висновки дослідження можуть бути застосовані для з'ясування реально-практичного та соціально-морального потенціалу християнства під час обґрунтування стратегії виходу нашого суспільства з глибокої духовної кризи.

Список використаної літератури:

1. Краткий катехизис по «Основам Социальной концепции Русской Православной Церкви» [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://donseminary.ru/2014/09/11/kratkij-katexizis-po-osnovam-socialnoj-koncepcii-russkoj-pravoslavnoj-cerkvi/>.

2. Лавренюк В.М. Право і християнство як чинники механізму реалізації прав людини / В.М. Лавренюк // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 1. – С. 63–67.
3. Оборотов Ю.Н. Теория государства и права (прагматический курс) / Ю.Н. Оборотов. – О. : Юридическая литература, 2006. – 183 с.
4. Основы социальной концепции Русской Православной Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://mospat.ru/ru/documents/social-concepts/>.
5. Основы учения Русской Православной Церкви о достоинстве, свободе и правах человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mospat.ru/ru/documents/dignity-freedom-rights/>.
6. Об основах учения РПЦ о достоинстве, свободе и правах человека: доклад митрополита Кирилла, Председателя ОВЦС МП, на пленарном заседании Архиерейского Собора РПЦ 26 июня 2008 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.religare.ru/2_55610.html.
7. Моисеенко О.Г. Современная позиция русской православной церкви по вопросам прав и свобод человека / О.Г. Моисеенко // Вестник КГУ им. Н.А. Некрасова. – 2009. – № 3. – С. 276–280.
8. Рабінович П.М. Основоположні права людини: сучасні позиції православних церков Росії та України / П.М. Рабінович // Порівняльне правознавство. – 2012. – № 3–4. – С. 112–119.

Лаптева М. О. Влияние христианства на формирование концепции прав человека

В статье исследуется роль христианства в формировании концепции прав человека, взаимосвязь религиозных и правовых норм. Выявлена роль христианской религии в обосновании стратегии выхода общества из духовного кризиса.

Ключевые слова: христианство, основные права человека, поколения прав человека, религиозные нормы, правовые нормы.

Laptieva M. O. Influence of Christianity on the formation of the concept of human rights

The article examines the role of Christianity in the formation of the concept of human rights, the relationship between religious and legal norms. The role of Christian religion in substantiating the strategy of society's exit from the spiritual crisis is revealed.

Key words: Christianity, basic human rights, generation of human rights, religious norms, legal norms.